ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL I MEM. 7

UN COLABORATOR FRANCEZ AL UNIRII PRINCIPATELOR PAUL BATAILLARD

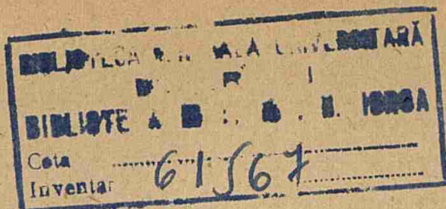
DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CVLTVRA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI
1923

UN COLABORATOR FRANCEZ AL UNIRII PRINCIPATELOR PAUL BATAILLARD

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 9 Februarie 1923

I.

Intre prietenii francezi ai silinților noastre către Unire este unul de care s'a vorbit foarte rar, deși până acum vreo treizeci de ani, aproape în momentul când generația mea își făceà studiile la Paris, el erà în vieață și continuà o sporadică activitate științifică, închinată, cum vom vedeà, unui singur subiect. E vorba de Paul Bataillard.

Dicționarul contemporanilor al lui Vapereau, în ediția din 1880, nu-l uită. Născut la Paris în Martie 1816, el urmează studiile de erudiție la École des chartes, pepiniera paleografilor și arhiviștilor, unde-și trece teza, despre Gustave Millot, în 1838, dar încă dela 1846 întră în mișcarea politică, bine înțeles la democrații burghezi, conducând publicația *Les Écoles*. De aici trece la *Libre Recherche*.

Erà unul din elevii lui Edgar Quinet, asupra «operei filozofice și sociale» a căruia a scris o lucrare încă din acest an 1844. Aceasta ar fi ajuns ca să-l apropie de Români. Dar încă din 1844 el începeà în *Bibliothèque de l'École des Chartes* studiile sale despre Țigani, cari trebuiau să-l aducă a căutà o informație prețioasă în țara celor din urmă robi europeni.

Cea dintâiu lucrare a lui în *Bibliothèque de l'École des Chartes* poartă titlul de *Recherches sur l'apparition et la disparition*

des Bohémiens en Europe. E în rândul întâiu adunarea și critica știrilor din izvoare occidentale, care arată în ce condiții au apărut, cu voevozii lor aducând pașapoarte «boeme» ale lui Sigismund, rege și al Ungariei și împărat, cei dintâi «Egipteni», vrăjitori și hoți.

Dela început tânărul autor atinge miezul problemei: «Dacă o populație numeroasă, foarte numeroasă, a părăsit țara sa și s'a pus să alerge lumea, aceasta erà în legătură, fără îndoială, cu o cauză energică, generală; lucrul nu puteà să atârne numai de capriciile unei mulțimi de indivizi părăsind pământul de naștere pe rând și unul după altul»[1]). Inspiratorul său român apare îndată, acela care el însuș vorbise pe larg de Țigani, *les Scindrômes*, în noua lui lucrare despre România («La Romanie»), Vaillant: «d. Vaillant, care locuește în treacăt (transitoirement) la Paris, în acest moment, dar care de doisprezece ani e stabilit la București, unde a contribuit la reorganizarea colegiului nobililor și care în cursul acestei lungi reședințe în capitala Țării Românești a vizitat și țările vecine, Moldova, Bulgaria, etc.» și care a dat în *Revue de l'Orient* din Iunie o notiță despre Țigani. Pentru Țiganii din Moldova, cari ar fi fost admiși la Suceava în 1417, cu voia lui Alexandru-cel-Bun, el întrebuințează pe Borrow, *The Zincali or an account of the Gypsies of Spain*, Londra, 1841 (rezumat în *Revue Britannique* din acelaș an). Incă de atunci scriitorul se oprește asupra ipotezei unei legături cu Tătarii. Erau, spune el, «foarte urîți și negri ca Tătarii». Poporul i-a botezat chiar cu acest nume, care le-a rămas pe alocurea [2]). Și el citează, pe lângă Corner (în colecția lui Eccard), care dă o variantă a numelui românesc *(Sicanos se nuncupantes)*, aceste rânduri din altă cronică, a lui Krantz: «Tartaros vulgus appellat, in Italia vocant Cianos» ca și pasagiul din I. Messerius, *Scandia illustrata* (Stockholm, 1700, p. 72): Zigani, vulgo Tartari hodierne nuncupati».

Legăturile lor cu noi sunt evidente. Acelaș cronicar îi arătà de atunci, cu voevozi și juzi: *dux*, *comites*, *milites*, în fruntea bărbaților și a femeilor în care («foeminae cum stratis et parvulis

[1]) P. 4.
[2]) P. 2 n.

iumento invehuntur»), și a cânilor. Se pomenesc voevozii Mihai și Andrei. Parisul văzu «ung duc et ung comte et dix hommes, tous à cheval», la 1427. In Polonia la 1256 subt Boleslas al V-lea, ei apar cu sălașe («advenae qui Szalasii vocantur»)[1].

Și iată foarte judicioasa observație a lui Bataillard: «De sigur Țiganii n'aveau duci și conți nici chiar voevod («woïwode») înainte de a apăreà în țările unde sunt demnitari cunoscuți subt aceste nume. *Șefii lor superiori au luat titlul de voevozi în Țara-Românească și în Moldova*, acela de duci, de conți, de regi chiar, și multe altele, în Apus. In adevăr s'au găsit în Germania straniile epitafe a mai mulți conți țigani din secolul al XV-lea»[2]. In sprijin se aduce cronicarul german Aventinus, care spune, la 1438, că *Ziganii* sunt o «colluvies atque sentinae variarum gentium quae *in confinio Imperii Turcarum atque Ungarie habitant*».

In *Nouvelles recherches sur l'apparition et la disparition des Bohémiens en Europe*, care se publică în aceeaș revistă la 1849, se pomenește acum rezultatul convorbirilor pe care le-a avut asupra materiei sale cu Nicolae Bălcescu autorul întâia oară în Apus se întrebuințează un document românesc pentru un subiect de interes general. E vorba aici de «două acte inedite care mărturisesc limpede ființa Țiganilor în Țara-Românească la mijlocul secolului al XIV-lea», acte pe care el voiește a le și tipărì «cu lungi comentarii». Și el adaugă: «Datoresc comunicația acestor două bucăți prieteniei d-lui Nicolae Bălcescu, tânăr erudit român care a fost membru al guvernului provizoriu al Țării-Românești în recenta revoluție și n'a încetat de atunci prin inteligenta sa activitate și devotamentul său să-și câștige titluri noi la recunoștința compatrioților săi»[3].

Din acelaș izvor știe, nu numai cum se prezintă informația noastră documentară, dar cum au venit oaspeții subt Alexandru-cel-Bun[4]. In ce privește pe Țigani, «ei au apărut întâia oară în

[1]) Nakielski, *Michovia*, Cracovia 1634, p. 176.
[2]) P. 45 nota.
[3]) P. 5 n. 3; p. 30 n. 3.
[4]) P. 23.

Moldova, după unii în veacul al XIII-lea, după alții în veacul al XV-lea, la 1417»[1]). Comparând informațiile sale, foarte numeroase și în bună parte nouă, Bataillard ajunge la această concluzie, care a reieșit pentru mine din singura cercetare a condițiilor în care această curioasă nație a apărut și s'a desvoltat la noi: «Sunt totuș destul de aplecat și bănuesc că Ţiganii s'au răspândit în Europa orientală în cursul veacului al XIII-lea și anume că s'au stabilit în număr destul de mare în Ungaria către 1245 sau 1250»[2]).

Aplecând însă tot de pe atunci la teorii fantastice, care pun în legătură pe Ţigani cu Lurii din secolul al V-lea ai lui Firdusi sau cu Sicanii antichității, scriitorul francez dă o sumă de lămuriri care ne pot interesà și pe noi. Astfel călătorul Pierre Belon, în veacul al XVI-lea, e de părere că «originea lor e din «Valahia sau Bulgaria» și de aceea «pot vorbì mai multe limbi și sunt creștini»[3]). Polonii le zic Filistini, ceeace ar puteà fi pus în legătură cu numele de *Forum Filistinorum* dat în veacul al XV-lea Iașilor, cari aveau încă de atunci un întreg cartier al «Tătărașilor» țigani. De altfel și la Suedezi, unul din numele lor, pe lângă «Zignenare», e *Tattare*. In 1589 li se zice *Tatern*[4]). N'aș îndrăznì să pun în legătură legenda lor că și-au adus limba «roman» din orașul «Assar, așezat în țara Assaria»[5]), cu «țara lui Asan» din secolul al XIII-lea, care înseamnă Valahia de dincolo de Dunăre, în legătură cu Ţaratul Asanizilor.

Dar și în această lucrare științifică Bataillard, amicul lui Bălcescu, atinge chestia românească. Vorbind de ocupația rusească la noi, el spune: «Barbaria nu poate să izbândească (prévaloir) și noua invazie rusească n'ar fi în stare să dureze. Dar mișcarea istorică ce începe a se produce în România se îndreaptă firește mai ales către amintirile de mărire națională».

Aceste cercetări vor fi pentru moment întrerupte, nu însă și grija pe care Bataillard le-o poartă Românilor.

1) P. 1 n. 2.

2) P. 35.

3) Et, parce que leur origine est de la Valachie ou Bulgarie, ils sçavent parler plusieurs langues et sont chrestiens.

4) Pp. 25, 32 și nota 1, 33 și nota 3.

5) P. 33, nota 3.

II.

E posibil ca prin intervenția lui, colaborator la *Revue de Paris*, să se fi tipărit acolo seria de articole despre mișcarea pentru Unire, acele corespondențe din București despre care vorbesc aiurea [1]). In 1857 el dă însă o lucrare independentă. *Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le Congrès*, scriere care, în aceeaș revistă, e apreciată astfel: «Această broșură, scrisă în adevăratele principii, e, cu aceea a d-lui Brătianu, unul din cele mai bune documente asupra chestiei care ocupă în acest moment diplomația» (și în cronică se relevează că avem «instituții în armonie cu ale Apusului»).

Explicația lucrării e dată chiar dela început. Autorul, a cărui «scriere e inspirată de marea majoritate a Moldo-Valahilor aflători în Paris, cu totul conformă vederilor lor și sentimentelor lor», e «atent de peste zece ani la evenimentele care se urmează pe malurile Dunării, având rarul privilegiu de a cunoaște Moldo-Valahia, nu numai prin studiile care-l duceau către acest pământ călcat de atâtea rasse, dar și de lungi relații cu un număr mare din cei mai vrednici reprezintanți ai acestor țări nenorocite» [2]), ai acestui «popor care din fundul mizeriei sale și din extremitățile Orientului vine să identifice cauza lui cu a noastră», ai acestei «rasse absolut latine (*toute latine*), cum o arată numele ei» («roumain»). «Acest popor român», spune el, «e fratele națiilor Apusului continental prin originile sale, prin tradițiile sale încă vii (*toujours vivantes*), prin limba sa minunat păstrată în mijlocul atâtor vicisitudini». Cum, pe de altă parte, «o trăsătură de conformitate ciudată (*singulier*) cu Franța e acela că rassa latină pare a se fi altoit în Dacia pe rămășiți celtice». Avem «un ostrov (*îlot*) al Apusului, aruncat providențial în mijlocul populațiilor felurite care acopăr Europa răsăriteană». Dela Bosfor și Egee până în centrul Europei e singurul neam rămas întreg. E și o nație importantă prin număr, în cei două milioane și jumătate de Munteni, cu un milion și jumătate de Moldoveni, ba chiar și cu milionul din Basarabia, «pe care e vorba de

[1]) *Revista istorică*, an. 1923, n-rele 1-3.
[2]) De la ei știe și de «Domnou Toudor» (p. 37).

a o restituì măcar în parte Principatelor». Deşì Rusia caută pe aici un drum, care ar fi şi «o imensă cucerire», ei au «o vitalitate naţională atât de stăruitoare, încât a supravieţuit la unsprezece veacuri de invazie». Nu e «poporul conrupt şi degenerat», de care se vorbeşte, decât doar în clasa de sus, unde chiar sunt «concepţii generoase». Poporul de jos e «bun, inteligent, cu totul pătruns încă de tradiţia puternică a strămoşilor şi cu totul plin încă acum de sentimentul regeneraţiei apropiate... Un popor îndobitocit, se zice: cetiţi baladele populare ale României. Am spus virtuţile lui războinice, şi nimeni nu le poate contesta. Un popor brutal, neuman... Oh, iată ce nu va întrà niciodată în cugetarea chiar a acuzatorilor săi: 1848 e de faţă ca să răspundă».

Ce vrea Austria cu noi, se vede: a ne da Germanilor, consideraţi ca rassă. «Nu se ştie că ultimele evenimente au fost pentru Germani prilejul de a rostì pretenţii de mult timp hotărîte în taină asupra Principatelor, pe Dunăre şi până la Marea Neagră? A preface Dunărea în râu german şi a germanizà Principatele, cum s'a făcut în Boemia, colonizându-le, — această perspectivă nouă a Germaniei a fost tocmai unul din motivele preponderenţei pe care Austria a luat-o acum în urmă faţă de Prusia, în confederaţia germanică. Austria, o clipă slăbită şi aproape ştearsă (*effacée*), a regăsit toată însemnătatea ei înfăţişându-se ca reprezentantă în Orient a intereselor germane, care nu tind la nimic mai puţin decât a face din confederaţie o putere întreit maritimă, a cării dominaţie s'ar întinde până la Marea Neagră». De altfel, având atâţia Românii în Statele ei, Austria, «care nu domneşte decât prin desbinare şi nu creşte decât prin neorânduială», «*se teme că puterea expansivă a naţionalităţii române ar puteà să ciupească* (entamer) *într'o zi stăpânirea ei prin Transilvania, Banat şi Bucovina şi, pentru a exprimà într'un cuvânt această preocupare, ea se teme să n'aibă pe flancul ei de Răsărit un alt Piemont*».

Mai mult decât atâta. «Vom face să se observe că o naţie de 5.000.000 de suflete, care se ridică întreagă în numele neatârnării ei, e foarte tare, mai ales când se sprijine pe condiţii geografice foarte prielnice. Moldo-Valahia trebuie să fie şi aspiră

să ajungă Prusia Răsăritului». Incă de acum e nevoie a-i da Basarabia, și autorul adaugă: «nu voim să pomenim Bucovina». Hotinul și Benderul oferă mijloace ca să se apere toată provincia.

Considerând astfel chestia românească în toată întinderea ei, Bataillard prezintă soluțiile.

Intâiu independența, pe care ar impune-o faptul că Poarta nu mai poate apără Principatele. România ar răscumpără tributul și ar garantà ajutor contra Rusiei și Austriei.

Apoi, după cererea generală, Unirea, prevăzută și în art. 371 al Regulamentului Organic, păstrându-se suzeranitatea conform tratatelor. Capitala munteană o primesc Moldovenii, Focșanii fiind «perdus dans les terres», și apoi «nu se improvizează o capitală». Și urmează această aserțiune, de atât de mare preț: «*Nu e Moldovean ori Muntean care să nu primească drept Capitală un sat oarecare, dacă... Unirea ar fi cu acest preț*». Regimul monarhic e recomandabil, dar prințul să nu fie german, rus sau austriac.

Ca încheiere, prin crearea noului Stat unit Franța și Italia au aflat un punct de radiere în Orient, pe lângă folos material[1]). Căci, «*oricare ar fi desmembrările și dislocările ce ar puteà să se producă în Europa Orientală, o Moldo-Valahie reconstituită ar fi ca arca de mântuire în acest potop* [2])».

Cartea află prețuire și în Anglia. Astfel *Westminster Review* din April 1857 începe prin a spune, profetic, că în douăzeci de ani marea politică engleză va fi în Orient și că Apusul întreg se va întâlnì acolo, pentru Constantinopol, și adaugă că e falsă părerea despre periclitarea Turciei prin Unirea românească. Să nu se uite că în Orient Românii sunt poporul cu mai multă cohesiune. Nu numai atât, dar «*Românii, credincioși vechilor lor tradiții, au fost mulți ani poporul cel mai luminat din această parte a Europei. Ei au împărțit civilizația lor viitorilor lor dușmani, Rușii. Ei au dat un astfel de impuls, la urmă, artei*

[1]) Cf. și *Finances de la Valachie*, în «Journal des Économistes», April 1856.
[2]) S'a reprodus și în Sturdza, *Acte și documente*, III, p. 372 și urm. Cf. *ibid.*, p. 304 și urm.

și știinților, încât prin Universitățile lor Grecii au învățat a cunoaște vechile glorii ale propriei lor rasse și au conceput ideia regenerării lor înseși».

Peste nenorocita epocă fanariotă, «Românii n'au pierdut nici-odată instinctul naționalității lor și revoluția dela 1848 a fost «un mare simptom al vitalității tradițiilor și aspirațiilor românești».

De altfel «*Moldo-Valahii nu trebuie să fie priviți ca o nație mărginită între aceste granițî strimte, care sunt hotarele vămilor rusești și austriace, ci, pentru a le arătà influența ca rassă, numărul lor ca populație, trebuie să fie luați ca ocupând, nu numai Moldova și Țara Românească, ci și țările vecine*», ca Bucovina, unde «Austria nu e legată prin nici-o legătură de limbă, religie ori simpatie». Această unică rassă în calea panslavismului are de trei ori pământul Belgiei, pe care o întrece în populație. «*In Ardeal, dintr'o populație de 2.600.000 de suflete, 2.000.000 sunt Români. In Bucovina, din 600.000, 300.000 sunt Români, In Basarabia, dintr'o populație socotită felurit dela 600.000 la 1.000.000 de suflete, nouă zecimi din țărani sunt Români*». *Și peste Dunăre locuesc* «*40.000 de familii emigrate din Țara-Românească în Serbia și așezate acolo între 1831 și 1850. In Bulgaria mai mult ca 100.000 de familii s'au așezat dela 1831. Inainte de 1831, 30.000 de familii bulgărești s'au așezat în Muntenia, dar au fost silite a se întoarce înapoi în țara lor, de măsuri ruinătoare*». Mai departe: «*Cine se poate îndoì că țăranul român din Basarabia ori din Bucovina va preferà cârmuirea compatrioților săi aceleia a Rusiei sau Austriei? Dar, mai presus de orice, cine se poate îndoì de schimbarea ce ar aveà loc în Ardeal, unde, cum știm, mai mult de două treimi din locuitori sunt Români?*»

E și o țară de consumație vastă, mai de folos ca Elveția și Persia, mai cinstită decât Turcia. Și ea nu va fi ingrată, ca Grecia. Producția anuală e de 2.200.000 de lire sterlinge sau de 230 de milioane de piaștri. Capitalul englez ar fi bine venit. Exportul de grâu și de cereale anual, de 5 milioane de *quarters*, cu un import de 2 milioane de lire sterlinge, 137.613 piaștri. In exportul total cerealele întră pentru 85.180.000 piaștri, caii și vitele pentru 43.200.000, lemnul, lâna, pieile, osânza, ceara, inul, vinul cu 31.500.000, sarea cu 8.000.000. Se notează

petrolul dela Câmpina, minele, care aşteaptă pe întreprinzători.

Şi câte piedeci se pun producţiei, câte sarcini finanţelor! Intâiu scutirile de bir pentru 500 de călugări, 14.000 de dorobanţi, 188.000 de văduve. Vămile crescute, care ridică preţul mătasei dela 84 la 120 de piaştri (ceva mai puţin ca 40 de bani), slănina-i la 10 shillingi funtul, şi greutăţile tehnice măresc de două, trei ori plata. Căi ferate nu-s; iarna trebue şaisprezece cai şi trei surugii la o căruţă. Pentru şosele se cheltuesc abià 3.000 de lire sterlinge pe an şi şase zile de muncă pentru fiecare cap de familie. Bănci nu se află. Austriecii aduc crăiţari de hârtie în silă, Turcii, beşlici şi irmilici de hârtie pentru oastea lor de ocupaţie, fără a-i primì înapoi. Dobânzile sunt enorme.

Unirea e astfel o nevoie, recunoscută odată şi de Turci. «*Românii ştiu că Poarta cunoaşte faptul cum că, atunci când generalul Gorceacov a oferit Unirea în 1854, cu condiţie ca provinciile să ridice o oştire ca să lupte cu Turcii, Principatele au refuzat-o cu indignare*». Motivul nu e numai tributul de 40.000 livre sterlinge, ci bacşişurile. Dacă Rusia se face a primì Unirea, e pentru a pune condiţii imposibile, ca aceea a unui Domn care ar fi «prinţ grec din casa ei sau a recunoaşte pe Ţar ca pe superiorul său spiritual». Austria înţelege a ne ţineà în clientela ei economică: în 1843, din 680.000 de livre importul Moldovei, 408.000 sunt marfă austriacă. Se teme şi de Românii din casa ei, dar aceasta nu priveşte Puterile. Ea ar fi gata de o împărţire cu Rusia. Dacă Alexandru Ghica are dispoziţii austriace, Caimacamul moldovean e supus Ruşilor: pentru aceea s'au oprit şcolile, gonindu-se profesorii, se ţin afară exilaţii. Vogoridi, un retrograd, nu ştie măcar româneşte. Soldaţii austriaci nu sunt necesari: la izbucnirea răsboiului Moldova dispuneà de 20.000 de soldaţi. Anglia e sortită a merge alături cu Austria. Dar nu atâta cât să-şi sacrifice interesele în Levant, odată cu «bună starea unei nobile naţionalităţi în desvoltare» *(a noble and rising nationality)*.

Incă din 1856 Bataillard dă apoi, în *Revue de Paris*, un mare articol despre noi, *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses voeux*.

E o expunere, făcută de prietenul lui Bălcescu, al lui C. Filipescu lui Voinescu, lui Mincu, morți în exil, a împrejurărilor recente *pentru a învederà acțiunea românească în sensul aliaților*. Se acordă un mare loc povestirii acelei tentative interesante prin care Românii pribegi au vrut să intervie ca element luptător în răsboiul Crimeei.

Din Paris, Smirna, Londra, Viena, conducătorii ajung, călări, la Vidin, Șumla, Constantinopol, cu Nicolae Golescu în frunte: se întrebuințează unul din cele zece memorii prezentate, în toate părțile, de acesta. Apoi vine incidentul grănicerilor și dorobanților dela Craiova, al căror șef, Burileanu, e silit a se sinucide. Prefectul de Mehedinți, Barbu Bălcescu, cere oficial, după câteva luni, dela Vizir, dela ambasadorii francez și englez la Constantinopol arme pentru a începe o acțiune; în schimb va fi destituit. Rușii iau la plecare tunurile strânse la Brăila, puștile, uniformele, până și topoarele sătenilor. Dar, urmează Bataillard, aceasta nu oprește manifestațiile Românilor. Bucureștenii publică un manifest la căderea Sevastopolului, Moldovenii subscriu pentru răniții din Crimeia, Negri contribuind cu 4.240 de galbeni, și se citează aceste frumoase rânduri din adresa lor către consulul englez din Iași: «*Franța și Anglia să nu se uite la puținul aur pe care li-l trimitem, ci la inima și mâna care-l oferă.* Știm că Puterile aliate apără cauza dreptății, a umanității și a progresului. De n'ar uità ce admirație, ce simpatie și ce speranță trezesc numele lor în România!»

Apoi, la 3/15 April 1855, *Moldovenii cer Domnului lor, printr'o adresă nepublicată, pe care o iscălesc Mitropolitul, șase Logofeți, unsprezece Vornici, zece Postelnici, doi coloneli în rezervă, unsprezece Agi, unsprezece Spătari, trei Bani, doi Comiși, șase Căminari, doi Păharnici, doi Serdari, să trimeată delegați la conferința din Viena, cari să fie aleși de cler și boieri după vechea datină, ca singurii capabili de a înfățișà dorințele țării.* Cetindu-se declarațiile turcești și austriace, se afirmă cu putere că «reprezentanții marilor Puteri adunați la Viena au recunoscut în notele și protocoalele lor ca bază la preliminările de pace păstrarea drepturilor Principatelor unite, garanția colectivă a Europei».

Buol comunică, la 21—2 Martie, Românilor o invitație pentru ca ei să-și numească plenipotențiarii, dar Poarta intervine. Ea cere să numească dela sine un singur boier ca reprezentant al «guvernului imperial *suveran*», și anume pentru a da trimișilor ei plenipotențiari «lămuriri și explicații asupra chestiilor care interesează Principatele». Negri merge în această .calitate.

Dar la 9 (21) Decemvrie Moldovenii reîncep lupta pentru a se puteà rostì ca popor cu existență și menire proprie. Ei se adresează, cu șaizeci de iscălituri, anexând întâia scrisoare, Sultanului, Franciei, Angliei [1]). Ei nu vor Divanurile ad-hoc, și Vizirul îi numește, într'o scrisoare către Ghica-Vodă, «perturbatori ai ordinii publice». Când, după ce lord Redcliffe perzentase planul Unirii — și cu o parte din Basarabia — subt un Domn ereditar, se aude că Turcia menține calificația de «provincii», o deputație venì la Ghica, în ziua de 28 Fevruarie, cu un memoriu redactat de Kogălniceanu: Domnul admite memoriul, apoi își retrage promisia [2]). Se fac memorii către ministrul francez Walewski și către congres. In aceeaș lună exilații din Paris, optzeci și cinci de persoane, din două sute de Români, cu femei și copii, câți erau acolo, alcătuesc un altul, cu Nicolae Golescu în frunte [3]). Dar Eliad și ceilalți membri a guvernului provizoriu se adresează deosebit. O nouă adresă colectivă pariziană urmează în April [4]), în acelaș timp când se întemeiază în Moldova o societate pentru Unire, care se întinse și în principatul vecin [5]).

Fostul Domn moldovean Grigorie Ghica răspunde la unele aprecieri ale lui Bataillard privitoare la atitudinea lui în războiu și, dela Chartreuse du Liget (Indre et Loire), publicistul

[1]) *Siècle* din 15 și 21 Fevruarie, 1 și 27 Martie 1856. Cf. *Zimbrul*, 8/20 Februar. Toate citațiile de ziare sunt după articolul lui Bataillard.

[2]) *Siècle* din 26 Martie, *Constitutionnel* din 23 Martie, *Estafette* și *Journal de Débats din* 24. Cf. Sturdza, *Acte și documente*, II, p. 994 și urm. (petiția către Domn din 18 Fevruarie — 1 Martie), care protestà contra neconsultării și a ideii unui Senat în loc de Adunare.

[3]) V. *Journal des Débats* din 24 Martie 1856.

[4]) *Le Siècle* din 23 Iunie. Adunarea acestor articole ar puteà da o continuare de mare folos colecției Sturdza.

[5]) Cf. C. A. Rosetti, în Sturdza, *o. c.*, VII, p. 523 și urm., 11, 34, nota 1;

francez îi răspunde, în Septemvrie 1856. Incepe printr'o destăinuire: «In 1847 pregătirile mele erau făcute ca să merg să vizitez acea țară cu unul din prietenii miei români. Aveam de gând să rămân acolo destul de multă vreme, făcuserăm frumoase planuri de studii și de peregrinații *la care alți Români trebuiau să ieie parte: Nicolae Bălcescu, între alții, un prieten pe care-l pot numì, căci, vai, el e mort; și acest nume de care România se onorează, spune puțin ce sunt prietenii mei*... Imprejurări neatârnătoare de voința mea au împiedicat îndeplinirea planului nostru, și de atunci n'a mai putut fi executat.» Dar, adaugă el, «de zece ani orice adunare în care Moldo-Valahii din Paris discutau interesele țării lor mi-a fost deschisă oricând am vrut; *de mult (dès jadis) (înainte de revoluție) eram admis la ședințile care se țineau în Biblioteca Românească*», la care Ghica însuș pare a fi avut o parte. La 1848, a dat note despre Români lui Lamartine. «Ajutam pe unul din prietenii miei, pe acela chiar care a tradus proclamația română, ce a apărut în limba franceză» a combate influența ungurească la *Le National*. A fost, ca și Ubicini, membru al comisiei pentru congresul din Paris și a redactat memoriul pentru membrii lui.

Dar impută lui Ghica neînțelegerea pentru lucrurile mari, nehotărîrea față de ideea participării la războiu, care ar fi dat Basarabia. Roagă pe adversarul său de o clipă să fie «steagul de raliare al «tuturor Românilor sinceri». Și atunci «voiu fi prea fericit să merg să vă cer iertare».

III.

Numai în 1867, Bataillard reapare ca publicist dând pentru «Paris Guide» al expoziției un articol despre «Țiganii la Paris».

Abià la 1870 (28 Maiu), apoi în 1872, Bataillard reapare în publicistica științifică, vorbind și în *Revue Critique* [1]), la întemeierea căreia a contribuit, despre lucrări nouă relative la Țigani, ca: Vaillant, *Grammaire, dialectes et vocabulaire de la langue des Bohémiens*, H. Bernard, *Moeurs des Bohémiens de la Moldavie et de la Valachie* (Paris 1870), Paspati, *Études sur les*

[1]) P. 69, nota 3.

Tchinghianés ou Bohémiens de l'Europe ottomane ori Miklosich, *Ueber die Mundarten und Wandrungen der Zigeuner Europas* («Memoriile Academiei din Viena», 21 Fevruarie 1872). Pomenind lucruri importante ca numele de Lakhos (Vlahi ?), dat de lăieși celor așezați ori cel de Malcociu al unui trib de Ţigani asiatici, creştini, lucrători de fier sau bronz, Bataillard face ca Ţiganii să vie iute din Tracia în Dacia, ca ei să fie, după Hasse [1]), elementul cel mai arhaic, care ar fi precedat pe *Români*, El știe, de altfel, nu numai de *Ţiganiada* lui Budai Deleanu dar și de cea, necunoscută, a lui Petru Asachi.

Urmează studiul despre Ţiganii în Algeria, publicat în 1874 (*Notes et questions sur les Bohémiens en Algérie*) și articolul din *Revue Critique* dela 25 Septemvrie—29 Octomvrie 1875 (*Sur les origines des Bohémiens ou Tsiganes, avec l'explication du nom tzig*). Aici citează pe Hasdeu, și cu privire la documentele românești amintește de «traducerea românească a textului slavon pe care o am întreagă scrisă de mâna regretatului mieu amic Nicolae Bălcescu, mort în 1852, și care, tânăr încă, erà acum un istoric pe atât de distins, pe cât de eminent coleg», și adaugă că «pregătise un lung comentariu care a rămas inedit».

La 1876, răspunzând unui articol al lui Mortillet, în «Bulletin de la société d'anthropologie» din Paris, el publică lucrarea mai întinsă *Les origines des Bohémiens ou Tsiganes: les Tsiganes de l'âge du bronze, études à faire sur les Bohémiens actuels*. Cum Goeje, în «Bijdrage tot de geschiedenis der Zigeuners», Amsterdam 1875, aruncase informația că Ţiganii sunt aduși din Dijalt de Arabi în secolele al VII-lea—IX-lea și stabiliți de Bizantini în Siria la 855, Bataillard, coborîndu-se mult mai adânc, admite că ei, oamenii cu mâni mici, nomazi, au adus bronzul și crucea indiană.

La 1879 un articol în «Bulletin de la Société d'Anthropologie» se intitulează chiar *Sur les anciens métallurges en Grèce*, cu idei juste, de altfel, despre caracterul preelenic al populației fundamentale și al mitologiei în Grecia.

[1]) *Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe orientale:* Joh. Gothein Hasse, *Die Zigeuner in Herodot*, Königsberg 1803. Cf. Hopf, *Die Einwanderung der Zigeuner*, 1870.

La congresul de științi antropologice din Paris în 1878 (ca și pe urmă la acel din Lisabona, 1880), de altfel, el vorbise de «istoria și preliminariile chestiei importației bronzului în Nordul și Apusul Europei de Țigani» (apare la 1880): Țiganii ar fi *Siginii* (!) ca și Sintii (cf. Mortillet, *Les Bohémiens de l'âge de bronze*).

In sfârșit chestia e reluată în acelaș «Bulletin» la 1890 (*Les débuts de l'immigration des Tsiganes dans l'Europe occidentale au XV-ème siècle*): stabilit în Rue de l'Odéon 12, el cereà știri despre căldărari și, amintind vechea lucrare din 1844, adăugà știri ca aceea despre scrisoarea Impăratului Sigismund dată lui Ladislas Wayvoda, un «Vodă», zice el, la 1423.

* * *

Nu obișnuim, din nenorocire, să urmărim activitatea oamenilor cari ne-au făcut bine. Așà s'a întâmplat și cu Bataillard. Generația mea făceà studii de istorie la Paris fără să știe că la doi pași de Sorbona întrebuințà ultimii lui ani pentru studiile lui favorite unul dintre cei mai stăruitori prieteni ai noștri. La moartea lui, care nu va fi întârziat, nu s'a căutat să se afle ce se cuprinde de folos pentru noi în hârtiile ce va fi lăsat.

Mai e oare cu putință să ajungem astăzi la informația pe care n'am strâns-o atunci? [1])

[1]) D. Gh. I. Brătianu mi-a comunicat pe urmă că părintele său posedă scrisori ale lui Bataillard și că ele mi-ar puteà fi chiar comunicate.